

Кухта І.В.

аспірант кафедри педагогіки та психології,

Ужгородський національний університет

Кухта М.І.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та психології,

Ужгородський національний університет

РОЛЬ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розкрито суть етнічних стереотипів та обґрунтована їх роль у формуванні іношомовної комунікативної культури сучасного студента.

Essence of ethnical stereotypes is observed and their role in foreign communicative culture forming of modern student is considered in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна людина живе у вельми динамічному просторі, позначеному активними інтеграційними процесами, зокрема зближенням представників різних націй, народів і континентів.

При такій взаємодії актуалізується здатність до комунікації іноземною мовою, яка б забезпечувала адекватне взаємсприйняття і взаємооцінку суб'єктів процесу спілкування. Зазначені якості комунікації досягаються не тільки знанням граматичних особливостей тієї чи іншої мови і практичними вміннями та навичками користування мовою як системою. Не менш важливими при цьому є знання так званої позамовної дійсності, а точніше знання особливостей культури носіїв іноземної мови. Це означає, що для досягнення адекватної мовленнєвої поведінки суб'єкту іношомовної

комунікації слід оволодіти мовою на найвищому рівні – культурному. Одним з багатьох чинників, які забезпечують такий рівень засвоєння іншомовної комунікації, як нам видається, є знання етнічних стереотипів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі етнічних стереотипів присвячені праці дослідників різних наукових галузей – психології, педагогіки, лінгвістики, соціології, філософії. З-поміж них для нашої публікації найбільш актуальними є дослідження Л.А. Алієва (етнічні стереотипи у змісті методики множинних ідентифікацій), П.І. Гнатенка та В.М. Павленка (етнічні установки та етнічні стереотипи), Р.П. Мільруда (пороги ментальності при зіткненні носіїв різних культур у процесі іншомовної комунікації), Г.У. Солдатової (психічні новоутворення та установки в етноконтактній ситуації) та ін. Окрім того, поокремі висновки нашого дослідження спираються на власні спостереження і досвід роботи зі студентами різних національностей: українців, росіян, угорців, німців, словаків, які навчаються на історичному та філологічному факультетах Ужгородського національного університету. Формулювання мети статті – обґрунтувати важливість етнічних стереотипів у формуванні іншомовної комунікативної культури студентів як майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед спробуємо розкрити суть поняття «іншомовна культура», апелюючи до визначення Є. Пассова, згідно з яким це «і знання про усі сфери життя країни, мова якої вивчається, і виховання шанобливого ставлення до країни і народу, і розвиток мовних, мовленнєвих та інших здібностей, і розвиток уміння спілкуватися у різних життєвих ситуаціях, і формування мотивації до подальшого оволодіння мовою, і певні знання та уявлення про систему конкретної мови» [7]. Як бачимо з визначення, іншомовна комунікативна культура – поняття багатогранне і вміщує як лінгвістичний, так і педагогічний аспекти. У нашому дослідженні беремо до уваги ті елементи культури (мова, знання, цінності), які розкривають суть останнього аспекту – педагогічного. Це пояснюється тим, що, вивчаючи іноземну мову, людина одночасно знайомиться зі звичаями, традиціями, цінностями усної і писемної культури носіїв мови. Саме з цієї позиції іншомовна комунікативна культура розуміється як частина духовного багатства особистості, яку здатний дати людині процес вивчення іноземної мови. Окрім того, оволодіння іноземною мовою як засобом спілкування передбачає засвоєння не тільки граматичних мовних засобів, але й формування адекватної комунікативної поведінки у непрогнозованих нових ситуаціях спілкування, засвоєння етикетних правил, дотримання традиційно прийнятних у межах мовної спільноти еталонних елементів увічливості, привітності, ділових якостей тощо.

Схематично це виглядає так: знання? ставлення? поведінка.

Отже, для адаптивності поведінки в умовах іншомовної комунікації важливу роль відіграє не стільки лінгвістичний аспект (знання системи конкретної мови), скільки педагогічний, хоча обидва передбачають засвоєння культури іноземної мови. Педагогічний аспект комунікації завше пов'язаний з вибором адекватних засобів і прийомів взаємодії. У свою чергу адекватність мовленнєвої поведінки учасників комунікативної ситуації залежить від розуміння ними схожості та розбіжностей тих етнічних стереотипів, носіями яких вони є у межах своєї мови і культури.

У 1922 р. американський журналіст У. Ліпман у книзі «Суспільна думка» вжив вислів «соціальний стереотип», під яким мав на увазі упорядковані, схематичні, культурно детерміновані «картинки світу в голові людини», які економлять її зусилля при сприйманні різних соціальних об'єктів і явищ та захищають її цінності, позиції та права.

З моменту ж уведення зазначеного терміну до наукового обігу найпоширенішим різновидом у вивченні соціальних стереотипів, як справедливо зазначають відомі українські вчені В. Павленко та С. Таглін[6], були дослідження етнічних стереотипів. Однак різні вчені по-різному інтерпретували їх зміст. Так, одна із суттєвих розбіжностей стосувалася об'єкта стереотипізації. Деякі дослідники обмежували зміст етнічних стереотипів тими уявленнями чи образами, які формувалися в певній спільноті відносно інших, чужих, етнічних спільнот (наприклад, для громадян України етнічні стереотипи німців, поляків, французів та ін.) Більшість вчених, визначаючи поняття етнічних стереотипів, вкладали в нього не лише вказаний зміст, але й доповнювали його уявленнями стосовно власної етнічної групи [1]. При такому підході етнічні стереотипи поділяються на два види:

- а) гетеростереотипи (уявлення про інші етнічні спільноти);
- б) автостереотипи (уявлення про власні стереотипи).

Інші автори у суть поняття «етнічний стереотип» вкладали більш поширений зміст, а точніше ототожнювали його з поняттями «образ світу» (за О. Леонтьєвим) чи «модель світу» (за Ю. Бромлеєм), що характерні для тієї чи іншої етнічної групи [2]. У такому розумінні мова йде не тільки про певні характеристики чи якості своєї або інших етнічних спільнот, а про сприймання та категоризацію навколишнього світу взагалі, в найширшому розумінні цього слова.

Третє дискусійне питання стосується проблеми істинності, точності,

відповідності до реального світу усіх стереотипних образів. Як зазначають авторитетні українські вчені П.І. Гнатенко і В.М. Павленко [5], справа в тому, що У. Ліпман вважав неточність стереотипних уявлень чи не найважливішою їхньою характеристикою. Його перші послідовники також інтерпретували стереотипи як «дезінформацію» або ж «сукупність міфів». Незважаючи на те, що У. Ліпман тлумачив зміст досліджуваного поняття не як вчений, а насамперед як публіцист, такий погляд тривалий час домінував у науці, оскільки аналіз етнічних стереотипів на поч. ХХ ст. зосереджувався на дослідженні негативно забарвлених упереджених образів ворогів, представників національних меншин тощо. Тільки починаючи з 50-х років минулого століття набуває поширення гіпотеза про наявність у стереотипах певної частки істини. Варто зазначити, що останній погляд особливо актуалізується у наш час, у період формування людини відкритого інформаційного простору, який у свою чергу відкриває нові форми взаємодії носіїв різних етнічних культур і цінностей, духовного і професійного зростання, нові засоби світобачення і світооцінних суджень. Саме тому у ряді наукових галузей стереотипізація розглядається сьогодні як раціональна форма пізнання. Звісно, що в іншомовному спілкуванні орієнтуватись винятково на стереотипізацію було б помилково, однак у комплексі з іншими загальноприйнятими і загальноприйнятими формами, прийомами, засобами і механізмами комунікації вона є цілком адекватною.

Цікавим і водночас дискусійним залишається питання щодо співвідношення понять «етнічний стереотип», «етнічні упередження» та «етнічні забобони». У даній проблемі певну крапку над «І» ставить Г. Солдатова, яка вводить поняття «етноконтактна ситуація» [8]. Згідно з її поглядами, історія міжетнічних відносин – це безперервний ланцюг опосередкованих і неопосередкованих етноконтактних ситуацій, тобто соціальних ситуацій міжетнічного спілкування. Основою етноконтактної ситуації є суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій суб'єктами комунікативної діяльності та пізнання виступають етнічні групи або ж їх представники, які є носіями позиції групи. Етноконтактна ситуація поєднує щонайменше дві групових позиції, кожна з яких спирається на власний соціокультурний досвід, але розвивається не сама по собі, а в контексті міжгрупових взаємостосунків. Саме тому дослідниця більш конкретизує визначення етнічного стереотипу як узагальненого, емоційно насиченого образу етнічних груп чи їх представників, що склався в результаті історичної практики міжетнічних відносин [8]. Зазвичай етнічний стереотип виступає чинником консолідації та фіксації етнічної групи. Якщо ж у його структурі відбуваються зрушення в результаті накопиченого негативного емоційного заряду, це призводить до етнічного

упередження і стає передумовою формування забобону. Причини вказаної трансформації найрізноманітніші, але найбільш реальні – соціально-економічні та політичні.

Етнічні упередження – це перехідні утворення між такими стійкими структурами, як етнічний стереотип та етнічний забобон. З одного боку, психолого-педагогічною основою формування упереджень є поглиблення тенденції до перебільшення розбіжностей між своєю та чужими етнічними групами, а з іншого, – мінімізація відмінностей всередині власної групи. У прикінцевому результаті отримуємо зміщення позитивного балансу у сфері соціальної перцепції на користь власної етнічної спільноти. Педагогічний аспект досліджуваної нами проблеми вимагає відповіді на закономірне запитання: яким чином наявність упереджень в етнічній самосвідомості особистості чи групи впливає на рівень взаємоприйняття та взаєморозуміння у процесі іншомовної комунікації?

Залежно від ступеня накопичення негативного афективного заряду і від типу етноконтактної ситуації упередження можуть викликати такі форми поведінки суб'єктів: уникнення спілкування з представниками певних етнічних спільнот чи ухилення від міжетнічних контактів у поокремих сферах життєдіяльності. Індикаторами упереджень можуть слугувати стійкі переваги, яких надають представникам певних національностей.

Перехід від надання переваг до усвідомлення зверхності власної етнічної спільноти над чужими призводить до появи національних забобонів. Поведінка, яка відповідає рівню забобонів, має яскраво виражений дискримінаційний характер, наприклад, які-небудь вчинки щодо обмеження можливостей, прав або привілеїв, якими можуть користуватися члени етнічної групи, що дискримінується. Отже, етнічний стереотип і етнічний забобон – це утворення різного порядку, які не можна ототожнювати, а слід розглядати як різні регулятивні механізми.

Етнічний стереотип завше зумовлюється зовнішніми причинами: економічними, соціальними, політичними, культурними. У свою чергу забобони є більш соціальним міжетнічним феноменом. Це означає, що його формування значною мірою визначається насамперед конкретною суспільно-історичною ситуацією. Етнічні забобони – це симптоми хворого в соціальному плані суспільства, але їх можна подолати так само, як можна перебороти негативні соціальні явища в інших сферах життєдіяльності людини.

Для педагогічних досліджень соціальні стереотипи цікаві не лише як соціально-груповий феномен, але й як феномен індивідуального рівня через

те, що зустріч кожного конкретного індивіда з новою культурою вимагає від нього певного ставлення до цього факту і певних форм адаптації до умов перебування в новому середовищі або, інакше кажучи, вироблення певної акультураційної стратегії. Дослідники виокремлюють три різних аспекти цієї проблеми:

а) акультураційні аттїтуди – те ставлення й ті оцінки, що формуються в індивіда щодо власної та нової культур і які визначатимуть вибір певної стратегії поведінки;

б) зміни в поведінці, які вже сталися завдяки вибору певної акультураційної стратегії;

в) акультураційний стрес – ті суб'єктивні наслідки, які виникають у процесі реалізації певної акультураційної стратегії, і способи їх подолання.

Висновки. Етнічні стереотипи – стійкі, найчастіше суб'єктивні уявлення про інші етноси і про самих себе на основі найрізноманітніших контактів. Оволодіння іноземною мовою як засобом спілкування тісно пов'язане з оволодінням іншомовною культурою, яка передбачає не тільки знання мовних засобів вираження та культурологічних знань (власне набутоків культури), але й формування здатності та готовності розуміти ментальність носіїв іноземної мови, а отже, сприймати відповідні етнічні стереотипи для адаптивної поведінки у різних комунікативних ситуаціях. Іншомовна культура за своєю природою завжди зберігає національно-специфічні ознаки, засвоєння яких для представників інших культур навіть за умови достатнього володіння мовними засобами викликає певні труднощі. Це означає, що оволодіння іншомовною культурою передбачає засвоєння не тільки конкретних «фактів культури», але й специфічної національної ментальності, національного характеру. У різних етносів можуть виникати свої визначення, які вони втілюють у досвід взаємостосунків з носіями інших культур. У той же час ознаки деяких етносів можуть бути інтернаціоналізовані, тобто можуть співпадати. Останнє й спричиняє знання етнічних стереотипів, існування яких є природним і неминучим доти, доки існують нації, народності та інші етнічні групи. Зазначені аспекти, на нашу думку, слід враховувати в організації навчального процесу з іноземної мови у вищих закладах освіти у процесі формування іншомовної комунікативної культури. Зокрема, етнічні стереотипи розглядаються нами як частина іншомовної комунікативної культури і визначаються як здатність адекватно і гнучко поводити себе у ситуаціях зіткнення з діями, позиціями та очікуваннями представників інших культур. Найбільша їх роль в міжкультурній комунікації полягає в тому, що вони можуть забезпечувати здатність встановлювати і зберігати позитивні стосунки

з представниками інших культур, здатність ефективно спілкуватися з ними при найменшій втраті і викривленні інформації і насамкінець можливість досягнення необхідного рівня згоди та співпраці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиева Л.А., Петренко В.Ф. Исследование этнических стереотипов с использованием методики «множественных идентификаций» // Психологический журнал. – 1987. – № 6. – С. 21–35.
2. Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы: теория, история, современность / Ю.В. Бромлей. – М, 1987. – 182 с.
3. Вирост Й.С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу // Філософська та соціологічна думка. – 1989. – № 7. – С. 11–19.
4. Гнатенко П.И. Национальный характер / П.И. Гнатенко. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992. – 120 с.
5. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Этнические установки и этнические стереотипы / П.И. Гнатенко, В.Н. Павленко. – Днепропетровск: Изд.-во ДГУ, 1995. – 164 с.
6. Павленко В.М, Таглін С.О. Етнопсихологія / В.М. Павленко, С.О. Таглін. – К., 1999. – 250 с.
7. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе / Е.И. Пассов. – М., 1993. – 125 с.
8. Солдатова Г.У Установочные образования в этноконтактной ситуации // Духовная культура и этническое самосознание. – Вып. 1. – М., 1990. – С. 221–241.